

VARFÖR BEHÖVER VI VETENSKAPSJOURNALISTER

**Av svaren kan man säga om en människa är klok, av frågorna om hon är vis.
– Naguib Mahfouz**

Vetenskapsjournalistiken riskerar förmedla en märklig bild av människan ifall den inte bedrivs av personer villiga att ställa de rätta frågorna. Lars Hertzberg förklarar varför vetenskapsjournalistiken behövs.

I Sverige rasade nyligen en debatt om det s.k. DAMP-begreppet, som hade lanserats av psykiatern **Christopher Gillberg**. Störningen, som sades vara genetiskt betingad, skulle förklara beteendeproblem hos barn. Sociologen **Eva Kärfve**, som ifrågasatte diagnosens vetenskapliga hållbarhet, blev utsatt för hätska angrepp från det neuropsykiatriska etablissemanget. I den allmänna föreställningen ansågs Gillberg representera vetenskapligheten, även om få forskare utanför Sveriges gränser satte tilltro till hans teorier. Konflikten kulminerade i att Gillberg och hans medhjälpare förstörde ett omfattande forskningsmaterial för att det inte skulle kunna granskas.

Debatten kan ses som en illustration till hur makt och mode styr allmänhetens uppfattning om vetenskapliga frågor. Gillbergs forskning ansågs automatiskt trovärdig, eftersom han påstod sig kunna förankra sina förklaringar i hjärnans funktionssätt. Därmed fick han de tunga laboratorievetenskaperna på sin sida. Hans idéer passade också in i det rådande kulturklimatet, där neurologiska förklaringsmodeller just nu är högsta mode.

Fallet Gillberg visar på behovet av en journalistkår med vetenskapsjournalistisk kompetens. I det moderna samhället behövs det journalister som är fria från bindningar till det vetenskapliga etablissemanget, men samtidigt har förmågan till kritisk överblick och analys.

Helhetsbilder

Man måste skilja mellan populärvetenskap och vetenskapsjournalistik. Populärvetenskapens syfte är att föra ut forskningens budskap till ett vidare auditorium. Den bedrivs antingen av forskarna själva – **Stephen Hawking** och **Stephen Jay Gould** är välkända exempel – eller av personer som gjort

popularisering av vetenskap till sitt yrke. Populärvetenskapen delar forskarnas förståelse av den egna verksamheten, och strävar efter att förmedla deras självförståelse till intresserade lekmän. Syftet är ibland seriöst, ibland är det snarare fråga om underhållning. Populärvetenskapen ska kunna "sälja" vetenskapen åt dem som beslutar om forskningens finansiering: politiker, finansiärer, skattebetalare. Ofta har populärvetenskapen också en pseudo-religiös mission: att propagera för det som kallas "den vetenskapliga världsbilden". I ett sammanhang som Gillbergaffären lämnar populärvetenskapen oss däremot i sticket.

Vetenskapsjournalisten måste å sin sida vara beredd att ifrågasätta forskarnas självförståelse. Hans uppgift är att försöka förmedla en helhetsbild av det som sker inom forskningen och dess relation till kulturen. Det innebär en granskning av forskningsresultatets meningsfullhet och de inre och yttre betingelser under vilka forskningen bedrivs. Det vetenskapliga etablissemanget kan inte ensamt stå för det här upplysningsarbetet. Inte bara för att många forskare har svårt att uttrycka sig allmänfattligt, utan för att forskarna själva är parter i målet: det ligger i deras intresse att så långt som möjligt uppförstora den egna verksamhetens betydelse och att förringa begränsningarna (och det med all rätt, kan man tycka). Men ännu viktigare: de känner vetenskapen bättre än någon annan *inifrån*, men just detta kan göra det extra svårt för dem att också se sin verksamhet *utifrån*.

Vi skulle inte komma på tanken att låta politikerna själva – eller deras presssekreterare – stå för den politiska journalistiken, eller låta författarna eller deras förläggare ansvara för litteraturkritiken, men när det gäller vetenskapen är det något motsvarande som förutsätts ske.

Ideologisk udd

Tidningarna innehåller dagligen rapporter om intervjuundersökningar kring människors vanor eller attityder, de senaste upptäckterna inom beteendeforskningen o.s.v. Mycket av detta är vad man kunde kalla "skvalforskning", berättelser som går in genom det ena örat och ut genom det andra. Ibland väcker rapporterna uppmärksamhet – som den svenska forskningsrapporten som nyligen publicerades, och som gav vid handen att barn som tidigt sattes i dagis mognade snabbare än barn som stannade hemma längre. I det fallet var det många läsare som anade en ideologisk slagsida: slutsatsen passade effektivitetssamhällets målsättningar alltför väl, tyckte man. Rapporten var ändå för knapphändig för att man skulle kunna bilda sig en självständig uppfattning.

I andra fall är den ideologiska udden mindre tydlig. Men ändå finns den mycket ofta där, t.ex. i form av vissa människobilder: föreställningen att medborgarna går omkring med en entydig uppsättning åsikter som låter sig kartläggas genom en serie intervjufrågor (frågor som strängt taget inte mäter något annat än hur medborgarna i just detta ögonblick är benägna att svara på just dessa frågor). Eller: idén att människan är identisk med hjärnan och hormonsystemet, och att studiet av dem ger nyckeln till en förståelse av den mänskliga tillvaron. Eller: föreställningen att människan i grund och botten bör betraktas som ett djur anpassat till livet i urskogen, inriktat på att tävla med sina medvarelser i kampen om föda och sex: människan är en överlevnadsmaskin, programmerad med vissa "kognitioner". Det är helt enligt naturens ordning att de starka vinner och de svaga dukar under.

Rapporter publiceras ofta i osmält form. I *Åbo Underrättelser* 27.7.04 kunde man läsa ett telegram från FNB-Reuters som berättade om en undersökning vid University of Michigan där man konstaterat att filmer påverkar hormonutsöndringen hos män och kvinnor. En romantisk film ökade utsöndringen av kvinnligt hormon, en gangsterfilm utsöndringen av manligt. Det här är en typisk pseudoupplysning. Vi tror oss ha fått ta del av en pikant eller spännande upptäckt, men i själva verket säger oss upplysningen ingenting, om vi inte känner till bakgrunden inom beteendeendokrinologin. Var resultatet väntat eller oväntat? Hur fluktuerar människans hormoner i allmänhet? Var förskjutningarna kraftiga eller svaga? I vilken grad inverkade omständigheterna, hur stor var variationerna mellan individer? Vilka följder har sådana fluktuationer? Man kan föreställa sig att "upptäckten" ingick i ett mera omfattande projekt, och att forskarteamet passade på att basunera ut den här observationen i ett försök att få uppmärksamhet och förnyade anslag. (Eller också haussades den upp, som så ofta är fallet, av en journalist som ville skumma en nyhet ur forskningsrapporten.) Telegrammet slutar med ett tips: "man kan lära sig en del om en någons personlighet genom att se efter vilka filmer som står i personens videohylla." Som om vi inte hade fattat det förut, innan hormonforskarna gav oss "rätt" till slutledningen.

En viktig sträng

Vad massmedierna behöver är personer som kan läsa sådana här rapporter kritiskt, journalister som inte har överdriven respekt för vetenskapens självpåtagna betydelse. Givetvis kan ingen behärska alla forskningsgrenar, men det är inte heller meningen. I själva verket bör en god vetenskapsjournalist inte veta alltför mycket om den vetenskapsgren han beskriver. Likt barnet i

Kejsarens nya kläder ska han ha modet att utbrista "Men han är ju naken!" Jag vet att detta är en kättersk idé i en tidsålder som tenderar att övervärdera kunskap (i betydelsen information) och att undervärdera tänkande. Givetvis kan de flesta tidningar inte anställa en vetenskapsredaktör på heltid, men vetenskapsjournalistisk kompetens borde vara en viktig sträng på journalisternas bågar.

Jag hoppas jag inte (som lärare i filosofi) misstänks tala för min sjuka mor om jag samtidigt menar att en god portion filosofi borde ingå i utbildningen av vetenskapsjournalister, vid sidan av kurser i olika specialvetenskaper. Vad undervisningen i filosofi kan ge en är kanske främst av allt: förmågan att läsa och lyssna uppmärksamt, och att ställa de frågor som ingen annan ställer.

Är professor i filosofi vid Åbo Akademi
lhertzbe@abo.fi

Lars Hertzberg